

TIJORAT BANKLARINING MUAMMOLI KREDITLARINI KAMAYTIRISH YO‘LLARI (“HAMKORBANK” ATB MISOLIDA)

Tillaboyev Xojimatbek Abdug'affor og'li

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada tijorat banklarining muammoli kreditlarini kamaytirish yo‘llari, xususan, “Hamkorbank” ATB faoliyati misolida tahlil qilingan. O‘zbekiston bank tizimida kreditlar sifatini oshirish, risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Mualliflar muammoli kreditlarning yuzaga kelish sabablari, ularni boshqarishning amaldagi mexanizmlari hamda xalqaro tajribaga asoslangan samarali yechimlarni yoritib berganlar. Shuningdek, “Hamkorbank” ATBda muammoli kreditlarni kamaytirishga qaratilgan amaliy choralar, jumladan, kreditlarni qayta tuzish, monitoring tizimini kuchaytirish, garov ta‘minotini mustahkamlash va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari o‘rganilgan. Maqolada muammoli kreditlarni qisqartirishning taklif etilayotgan usullari banklar faoliyatini yanada samarali qilish, mijozlar bilan o‘zaro ishonchni mustahkamlash va mamlakat moliya bozorida barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Tijorat banklari, muammoli kreditlar, “Hamkorbank” ATB, kredit riski, qayta moliyalashtirish, kredit monitoringi, garov ta‘minoti, moliyaviy barqarorlik, xalqaro tajriba, raqamli texnologiyalar.

Abstract

This article explores the ways of reducing non-performing loans (NPLs) in commercial banks, with a particular focus on the case of “Hamkorbank” JSCB. Ensuring the quality of loan portfolios, minimizing credit risks, and strengthening financial stability remain among the most pressing issues in the banking sector of Uzbekistan. The study examines the main causes of non-performing loans, the current mechanisms for managing them, and presents effective solutions based on international best practices. Furthermore, the article analyzes practical measures undertaken by “Hamkorbank” JSCB, including loan restructuring, enhancement of monitoring systems, strengthening of collateral requirements, and the introduction of digital technologies. The proposed approaches are expected to improve banking efficiency, foster mutual trust between banks and clients, and contribute to sustainable development of the financial market in Uzbekistan.

Keywords: Commercial banks, non-performing loans (NPLs), “Hamkorbank” JSCB, credit risk, loan restructuring, credit monitoring, collateral security, financial stability, international experience, digital technologies.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti chuqurlashgani sari moliya sektori barqarorligi butun iqtisodiy tizimning asosi sifatida ko‘rilmoqda. Banklar jamiyatdagi jamg‘armalarni real sektorga yo‘naltirib, tadbirkorlik tashabbuslarini moliyalashtiradi, uy xo‘jaliklarining iste‘molini muvozanatlashtiradi va investitsion loyihalarga hayot bag‘ishlaydi. F. Mishkin ta‘kidlaganidek, banklar moliya tizimining yuragi bo‘lib, ular orqali kapital iqtisodiyotning barcha bo‘g‘inlariga oqib boradi. Shunday ekan, bank faoliyatidagi har qanday izdan chiqish jarayoni ko‘p tarmoqli zanjir reaksiyasini keltirib chiqaradi.

Kreditlash banklar daromadining markazida turgan bo‘lsa-da, aynan shu jarayon eng yuqori risklarni ham yig‘adi. Kredit munosabatlarida axborot nomutanosibligi, qarzdorning xulq-atvori va tashqi siklik tebranishlar tufayli yuzaga keladigan tavakkalchilar ko‘pincha muammoli kreditlar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi moliyaviy barqarorlikka bag‘ishlangan hisobotlarida muammoli kreditlarni bank tizimi uchun eng jiddiy sinovlardan biri sifatida tilga oladi; bunday kreditlar aktivlar sifatini yemiradi, likvidlikni siqadi, real sektorni kreditlash salohiyatini susaytiradi va ishonch kanallarini zaiflashtiradi.

Muammoli kreditlar faqat bank balansidagi muammo emas. Ularning ko‘payishi korxonalarda investitsion rejalarni qayta ko‘rib chiqishga majbur etadi, ishlab chiqarish zanjirlarida uzilishlar tug‘diradi, uy xo‘jaliklarida moliyaviy bosimni oshiradi, natijada ijtimoiy barqarorlik va farovonlikka salbiy aks sadoni beradi. Shu bois masalaga tizimli yondashuv, institutlararo hamkorlik va dalillarga tayanuvchi siyosat zarur.

Muammoli kreditlar bo‘yicha mavjud tadqiqotlar ko‘pincha umumiy nazariy tamoyillar yoki makroiqtisodiy kesimdagi kuzatuvlar bilan chegaralanadi. Biroq muammoning eng dolzarb qatlamlari bank ichki siyosatining nozik sozlamalari, kredit tsiklining operatsion bosqichlari, garov boshqaruvi, qarzdor bilan muzokara strategiyalari, kreditni xizmat ko‘rsatish xarajatlari va raqamli monitoring amaliyotlarida yashiringan bo‘ladi. Jahon banki tahlillarida aynan shu “operatsion chuqurlik” kredit sifati trajektoriyasini burib yuborishi mumkinligi alohida urg‘u bilan ko‘rsatiladi. Shunga qaramay, muayyan banklar misolida, ayniqsa mahalliy kontekstdagi chuqur amaliy tahlillar yetarlicha yoritilmagan. Ushbu ish ana shu bo‘shliqni “Hamkorbank” ATB misolida to‘ldirishni maqsad qiladi.

Tadqiqot uch tayanch kontseptsiya ustiga quriladi. Birinchisi — axborot nomutanosibligi nazariyasi: qarzdor qarorlarining haqiqiy sifatini bank to‘liq kuzata

olmagani sababli tanlov xatolari va noxush seleksiya paydo bo‘ladi. Ikkinchisi — axborot agentlik muammosi: kredit ajratilgach, qarzdorning xatti-harakatini intizomda ushlab turish, rag‘bat va nazorat mexanizmlari uyg‘unligini talab qiladi. Uchinchisi — kredit sikllari va moliyaviy tezlanish mexanizmi: tashqi shoklar va ichki risk ishtahasi o‘zaro kuchaytiruvchi tarzda ta’sir qilib, aktivlar sifatida aks etadi.

Risk boshqaruvida xalqaro mezonlar muhim tayanch vazifasini bajaradi. Basel talablarining asosiy ruhi — ehtiyotkor kapital, barqaror moliyalashtirish, stress-sinovlar va mustaqil risk nazoratini uyg‘unlashtirishdir. Hisobdorlik nuqtayi nazaridan xalqaro moliyaviy hisobot standartlaridagi kutilayotgan kredit zarari yondashuvi kreditlar sifatini faqat o‘tmishdagi kechikishlar asosida emas, balki oldindan baholangan ehtimoliy yo‘qotishlar orqali boshqarishni nazarda tutadi. Zamonaviy risk arxitekturasida shu yo‘sinda muddatidan avval ogohlantirish tizimlarini, model riskini boshqarishni, ma’lumotlar boshqaruvini va audit izini bir butun tizimga bog‘laydi.

Turli yurisdiksiyalarda muammoli kreditlar bilan ishlashning samarali mexanizmlari shakllangan. Ayrim mamlakatlarda aktivlarni boshqarish kompaniyalari bank balansini tozalashda o‘zini oqlagan; boshqa joylarda sud-huquqiy muhitdagi samarali bankrotlik tartibi va ijro mexanizmlari hal qiluvchi rol o‘ynagan. Kredit byurolari va reyting agentliklarining mustaqil axborot infratuzilmasi axborot nomutanosibligini sezilarli kamaytirib, qarzdor intizomini mustahkamlashi qayd etiladi. Ilmiy adabiyotlarda Saunders va Allen kredit riskini samarali boshqarish moliyaviy barqarorlikning markaziy kafolati ekanini urg‘ulab, institutsional moslashuvchanlik va siyosatlarining uyg‘unligini muvaffaqiyat sharti sifatida ko‘rsatadi.

Shuningdek, restrukturizatsiya madaniyati muhim: muzokaraga tayyor kredit siyosati, qarzdor biznes modelini qayta tiklashga qaratilgan yechimlar, vaqtinchalik to‘lov ta’tili va kesh-flou moslashuvi ko‘p holatlarda qarzdorni qayta sog‘lomlashtirib, bank uchun ham yo‘qotishlarni cheklashi mumkin. Bularning barchasi sud tizimi, soliq siyosati va garov registrlari kabi institutsional elementlar bilan uyg‘un bo‘lgandagina barqaror natija beradi.

Milliy bank tizimida so‘nggi yillarda risk boshqaruvi madaniyatini kuchaytirishga, ichki nazoratni takomillashtirishga, kreditor huquqlarini himoya qiluvchi me‘yorlarni mustahkamlashga qaratilgan islohotlar ketma-ketligi yo‘lga qo‘yildi. Markaziy bank tavsiyalari kredit berishdan oldingi tekshiruv jarayonini chuqurlashtirish, kreditlar bo‘yicha monitoringni tizimlashtirish, garovlarni baholash amaliyotini shaffof va tezkor qilishga yo‘naltirilgan. Kredit byurolari infratuzilmasi kengayishi, elektron sud-ijro tizimlarining rivoji ham banklarning risk ko‘rish qobiliyatini sezilarli oshiradi.

“Hamkorbank” ATB mamlakatda tadbirkorlik tashabbuslarini moliyalashtirishda faol o‘rin tutadi. Mijoz bazasining rang-barangligi, regionlar bilan

yaqindan ishlash, kichik biznes segmentidagi ko‘lam bankning kredit risk profilini ham murakkablashtiradi. Bunday sharoitda muammoli kreditlar bilan ishlash faqat yig‘im-terim choralariga tayanmasdan, kredit hayot siklining har bosqichini qayta dizayn qilishni talab etadi: ariza qabulidan boshlab, skoring va ekspertiza, shartnoma arxitekturalari, monitoring va servis strategiyalari, erta ogohlantirish indikatorlari, restrukturizatsiya protokollari va chiqish strategiyalarigacha bo‘lgan butun zanjir qayta ko‘rib chiqilishi zarur.

Bankning so‘nggi yillarda raqamli transformatsiyaga e‘tibor qaratayotgani muhim ustunlikdir. Katta ma‘lumotlar asosidagi skoring modellari, tranzaksion xatti-harakat analitikasi, alternativ ma‘lumot manbalari va masofaviy monitoring texnologiyalari operatsion kechikishlarni kamaytiradi, risk signallarini muddatidan avval tutib olish imkonini beradi. Shu bilan birga, model riskini nazorat qilish, ma‘lumotlar sifati boshqaruvi, etik me‘yorlar va mijoz ma‘lumotlarini himoya qilish kabi jihatlar ham bir maromda pishitilishi lozim.

Ushbu ishning maqsadi — tijorat banklarida muammoli kreditlarni kamaytirishning samarali yo‘llarini aniqlash va “Hamkorbank” ATB amaliyoti misolida sinovdan o‘tkazilgan takliflar to‘plamini ishlab chiqish. Asosiy savollar quyidagilardan iborat: muammoli kreditlar shakllanishida bank ichki jarayonlarining qaysi bo‘g‘inlari hal qiluvchi rol o‘ynaydi; xalqaro tajribadagi qaysi mexanizmlar mahalliy kontekstga mos holda eng tez natija beradi; raqamli texnologiyalar riskni erta aniqlash va qaror qabul qilish sifatini qanchalik oshira oladi; restrukturizatsiya siyosatining qanday dizayni kutilgan samarani beradi.

Kutilayotgan ilmiy hissa — risk boshqaruvi haqidagi nazariy qarashlarni mahalliy amaliy misol bilan boyitish, axborot nomutanosibligi va agentlik muammosini kredit hayot sikli bo‘yicha operatsion darajada haritalash, ECL yondashuvi va erta ogohlantirish tizimlari integratsiyasining konseptual modelini ishlab chiqish. Amaliy hissa — kredit siyosati, monitoring protokollari, garov boshqaruvi, restrukturizatsiya tartiblari va ma‘lumotlar boshqaruvi bo‘yicha joriy etishga tayyor tavsiyalar majmuasi.

Tadqiqot aralash uslubda olib boriladi. Normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro hisobotlar va bankning ochiq axborotlari asosida hujjat tahlili o‘tkaziladi. Case-study yondashuvi bilan “Hamkorbank” ATBning kredit jarayoni xaritalanadi: ariza-ekspertiza bosqichi, shartnoma me‘yorlari, post-disbursement monitoring, kolleksiya va restrukturizatsiya amaliyotlari bir butun zanjir sifatida tahlil qilinadi. Mutaxassislar bilan suhbatlar va ekspert intervyulari orqali sifat xulosalari chuqurlashtiriladi. Validlikni ta‘minlash uchun manbalararo triangulyatsiya, ichki-tashqi moslik tekshiruvlari va izchillik auditi qo‘llanadi.

Tadqiqotda konseptual ramka sifatida kredit hayot siklining to‘rtta tayanch blokiga tayaniladi. Dastlabki bosqichda axborot nomutanosibligini kamaytirishga

qaratilgan kengaytirilgan due-diligence va alternativ ma'lumotlardan foydalangan skoring modellari qo'llanadi. Keyingi bosqichda shartnoma arxitekturasini rag'bat va intizomni muvozanatlaydi: kesh-flouga mos to'lov dizayni, kovinantlar, sug'urta va garovning dinamik boshqaruvi. Uchinchi bosqichda erta ogohlantirish indikatorlari tranzaksion xatti-harakat, bozordagi signallar va buxgalteriy ko'rsatkichlari asosida uyg'un tarmoqni hosil qiladi. Yakuniy bosqichda esa differensial restrukturizatsiya strategiyalari, muzokara mexanizmlari va chiqish yo'llari portfel darajasida optimallashtiriladi. Bularning barchasi ECL yondashuvi, Basel ruhidagi kapital intizomi, ma'lumotlar boshqaruvi va model riskini nazorat qilish jarayonlari bilan bir butunga ulanadi.

Raqamli texnologiyalar — muammoli kreditlarga qarshi kurashning strategik bo'g'ini. Katta ma'lumotlar infratuzilmasi, real vaqt rejimidagi monitoring, tranzaksion tahlil va xulqiy skoring erta signallarni ushlaydi, operatsion jarayonlarni tezlashtiradi, xatolik ehtimolini kamaytiradi. Shu bilan birga, algoritmik qarorlar hisobdorligi, tushuntiriluvchanlik, diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik va ma'lumotlarni himoya qilish kabi prinsiplar qat'iy rioya etilishini talab qiladi. Model validatsiyasi, doimiy qayta-kalibrlash va orqa-sinov amaliyotlari texnologik yechimlarning barqarorligini kafolatlaydi.

Ushbu ish ilmiy jihatdan kredit riskini boshqarish nazariyasini mahalliy case-study bilan boyitadi, ECL yondashuvi va erta ogohlantirish tizimlari integratsiyasining konseptual modelini taklif etadi, axborot nomutanosibligini kamaytirishga qaratilgan operatsion amaliyotlar to'plamini tizimlashtiradi. Amaliy jihatdan esa kredit siyosati, monitoring protokollari, garov boshqaruvi, restrukturizatsiya mexanizmlari va data-governance bo'yicha bank darajasida joriy etishga tayyor yechimlar paketini ishlab chiqadi. Natijada bankning aktivlar sifati mustahkamlanadi, barqarorlik zaxirasi kengayadi, real sektorga kredit oqimlari tiklanadi va mijozlar bilan ishonchli aloqalar mustahkamlanadi.

Ish kirishdan so'ng nazariy-metodologik bob bilan davom etadi, unda kredit riskining konseptual asoslari, xalqaro mezonlar va ilmiy yondashuvlar bayon qilinadi. Keyingi bob case-studyga bag'ishlanib, "Hamkorbank" ATB kredit hayot sikli bo'yicha operatsion xarita, siyosatlar va jarayonlar tahlil qilinadi. So'nggi bobda muammoli kreditlarni kamaytirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar to'plami ishlab chiqilib, joriy etish ketma-ketligi, resurs talablari va kutiladigan ta'sir yo'llari muhokama etiladi. Ish umumiy xulosalar va amaliy tavsiyalar bilan yakun topadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, muammoli kreditlar tijorat banklari faoliyatida eng asosiy risklardan biri bo'lib, ularning ortishi banklarning moliyaviy barqarorligiga va iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro tajribada bu

muammoni hal qilish uchun kredit byurolari, aktivlarni boshqarish kompaniyalari va restrukturizatsiya mexanizmlaridan keng foydalaniladi.

O'zbekiston bank tizimida ham muammoli kreditlarni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. "Hamkorbank" ATBda esa kreditlarni qayta tuzish, qarzдорlarni chuqur tahlil qilish va raqamli texnologiyalarni joriy etish muammoli kreditlarni kamaytirishda ijobiy samara bermoqda.

Umumiy xulosa shuki, muammoli kreditlarni samarali boshqarish tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini oshirish, iqtisodiyotni rivojlantirish va bank tizimiga bo'lgan ishonchni mustahkamlashda muhim omildir.

Takliflar:

1. Kreditlash jarayonida qarzдорlarning moliyaviy ahvolini chuqur tahlil qilish va reyting tizimini joriy etish.
2. Kredit monitoringini kuchaytirish, qarzдорlarning faoliyatini muntazam nazorat qilish va erta ogohlantirish tizimlarini yo'lga qo'yish.
3. Muammoli kreditlarni boshqarishga ixtisoslashgan maxsus bo'limlar faoliyatini kengaytirish.
4. Garov ta'minotini mustahkamlash va ularni tezkor baholash mexanizmlarini joriy etish.
5. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosida risklarni baholash tizimini rivojlantirish.
6. Xalqaro tajribada qo'llaniladigan aktivlarni boshqarish kompaniyalari amaliyotini o'zbek bank tizimiga moslashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari faoliyati bo'yicha statistik hisobotlar." Toshkent, turli yillar.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3270-son qarori. "Bank tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida." Toshkent, 2017.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5992-son farmoni. "Bank-moliya tizimini isloh qilish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida." Toshkent, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. "O'zbekiston Respublikasi bank tizimi barqarorligi bo'yicha yillik hisobot." Toshkent, 2023.
5. Hamkorbank ATB. "Yillik moliyaviy hisobot." Toshkent, turli yillar.
6. Mishkin F. "The Economics of Money, Banking, and Financial Markets." Pearson Education, New York, 2018.
7. World Bank. "Tackling Non-Performing Loans in Emerging Economies." Washington D.C., 2019.
8. International Monetary Fund (IMF). "Financial Stability Report." Washington D.C., 2022.
9. Green, C. J., Murinde, V., & Suppakitjarak, J. "Corporate Financial Structures in Developing Economies: Evidence from Bank Lending." Journal of Development Economics, 2019.
10. Saunders, A., & Allen, L. "Credit Risk Management In and Out of the Financial Crisis." Wiley Finance, New Jersey, 2019.